

KIMMO SARJE

Filosofian jälki kirkonkylässä

– Rolf Lagerborg ja Bromarf

Filosofi Rolf Lagerborg (1874–1959) osti läntiseltä Uudeltamaalta Bromarfista 1914 huvilan, joka sijaitsee kirkonkylän kannaksen rannassa ilta-auringon puolella. Huvila oli rakennettu 1905. Kyse ei ollut vain Lagerborgin halusta vetäytyä syrjäseudun rauhaan, sillä siihen aikaan – ja aina minimipalkkaan ja edullisiin etelänmatkoihin asti – Bromarf oli kesäseurustelun keitaita. Pensionaattien huoneet ja rannat täyttyivät lomavieraista.

Huvilansa Lagerborg nimesi Villa Buenos Airesiksi, jona se yhä tunnetaan. Se oli kompensatiota. Filosofin oli suunnitellut ystävänsä Arthur Thesleffin innoittamana muuttoa Argentiinaan, jonne oli määrä perustaa vapauden valtakunta, Colonia Finlandesa. Argentiinakuume oli tarttunut Lagerborgiin jo 1905, ja hän oli henkisesti, organisatorisesti ja taloudellisesti sitoutunut suurprojektiin. Siirtokunnan puuhamiestä Thesleffiä, kasvitieteilijää ja romanikielen tutkijaa, ajoi hänen omien sanojensa mukaan halu päästä eroon ”määdästä Euroopasta, politiikasta, afääreistä, nousukkaista, sanomalehdistä, kravateista ja manseteista”.¹

Ensimmäinen suomalaisia siirtolaisia kuljettanut alus rantautui Buenos Airesiin kesäkuussa 1906. Lagerborg lykkäsi lähtöään. Selityksensä mukaan hän oli estynyt, sillä hänen hakemuksensa Suomen Keisarillisen Aleksanterin-Yliopiston dosentiksi oli hylätty, ja hänen täytyi matkustaa Saksaan noutamaan hakemustaan täydentävää todistusta. Lähtöä mutkisti myös se, että hänen vaimonsa synnytti kaksoset 1906 ja oli pian raskaana uudestaan. Sijastaan Lagerborg kustansi puutarhurinsa matkan Argentiinaan aloittamaan viljelykset, joiden uskottiin olevan tuottoisia.

Onnekseen Lagerborgit olivat jääneet laivoista. Colonia perustettiin sisämaahan Misionesin maakuntaan Uruguayn ja Paraguayn väliseen ryteikköiseen ja kiviseen maastoon, johon filosofi nuorikkoineen tuskin olisi sopeutunut. Maatalous oli uudisraivaajien elinkeino. Monet palasivat saman tien Suomeen. Lagerborgin puutarhuri sairastui trooppisen ilmaston ja koti-ikävän synnyttämään hermokiihotukseen ja pakeni siirtokunnasta. Naapurit ottivat Lagerborgin maa-alan omaan käyttöönsä, ja samalla filosofi menetti otteensa sijoitukseensa. Oli kai sittenkin parempi vielä vuosien kuluttua haaveilla Argentiinasta Bromarfissa kuin olla tositoimissa uudisraivaajana.

Kaukokaipuu jäi. Esseekokoelmassaan *Invita Minerva* (Minervaa kutsuen), jonka esipuhe on päivätty Bro-

marfissa kesällä 1918, Lagerborg keskittyy itseanalyysiin ja matkoihin. Kirjan alaotsikko – ”Studier i ohöljt”, ”Tutkielmia alastomana” – kertoo tekijän asenteesta. ”Onko milloinkaan sallittua puhua itsestään?” filosofi kysyy esipuheen alussa ja puolustaa itsetutkistelua ekshibitionistiksi leimautumisen uhallakin.

Vasta itsenäistyneessä kansalaissodan ja punavankileirien Suomessa Lagerborgin minäkeskeisyys herättää kysymyksiä, vaikka kirjan esseet olivatkin peräisin ”menneestä, onnellisen individualismin vaiheesta”. Bromarfin naapurikunnassa Tammisaaressa virui useita tuhansia sotavankeja, joita teloitettiin tai kuoli nälkään ja tauteihin joukoittain. ”Roskaväen terrorismi” oli saanut filosofin valitsemaan puolensa, eikä *Kamrat*-lehden entinen avustaja Lagerborg näytä tunteneen mitään sääliä. ”Jo se, että joku jaksaa askarrella itsensä kanssa tällaisina aikoina, kun brutaalit ulkoiset tapahtumat ja kollektiivi-intressit nielaisevat kaiken oman ja kaiken sisäisen elämän – eiköhän se leimaa henkilön sairaaksi tai mielenvikaiseksi?”²

Invita Minerva on eskapistinen ja nostalginen esseekokoelma – mutta ei vain sitä. Kirjoittaja kertoo nuoruuden onnellisia matkoja, jotka täyttyivät vapauden euforiasta. Hän halusi ajatuksensa pois kotimaansa lohduttomasta ja verisestä väkivallasta. Keski-ikäistyvän Lagerborgin oli kuitenkin tunnustettava, että nuoruuden huuma oli jo saavuttamattomissa. Sitä paitsi kaikki matkat eivät sujuneet kuin tanssi; oli myös vastoinkäymisiä. Ne opettivat itsetuntemusta, joka on kirjan ydintä.

Kokoelman ensimmäinen essee ”Av livets morgondrömmar” on junassa Kölnistä Pariisiin marraskuussa 1902 matkustavan nuoren rakkaudentunnustus Ranskalle:

”Aamuurinko on herättänyt matkustavat; istun kalpeasta sarastuksesta lähtien ja katselen yli Ranskan siunatun maan, yli linnojen ja puistojen ja aaltoilevien peltojen ja niittyjen. Puut ovat edelleen vain osaksi lehdettämiä, yhä ruusut ja krysanteemit kukkivat, avoimesta ikkunasta virtaa ranskalaisen maan tuoksu, hyväilevän leutoa ja lauhkeaa syksystä huolimatta. Ja syksystä huolimatta on keväistä ja lämmintä sydämessä: katso, katso satumaata, katso kuinka maailma on kaunis! Lapseniloa, lastensadun tunnelmaa. Tuijotan ja tuijotan tiedottomana, ja kiittävät haaveet vierailevat mielessäni, ja kun herään huomaan, että hyräilen junan tahtiin: ’taivasvaltakuntaan ja paratiisiin’[...]”

Julisteet: Tommy K. Lindgren

Lähes yhtä kauniisti Lagerborg kirjoittaa isänmaastaan Suomesta ja siitä, miksi sitä rakastamme: ”Sillä se on solmiutunut elämämme jokaiseen silmänräpäykseen. Olemme kasvaneet sen erämaaluontoon ja tämän luonnon yksinäisyyden sointu helähtää omassa sisäisyydessämme.” Rakkaus maahan, jossa olemme kasvaneet, kohdistui Lagerborgin mukaan myös toiseen isänmaahan, Ranskaan, jonka kulttuurista hän oli niin paljon ammentanut.

”Ranska vetää minua puoleensa kuin valo korentoa, tuokoon se paha tai hyvää”, Lagerborg tunnustaa. Hänestä Ranskassa jokainen, joka uskoo kutsumukseensa, oli tervetullut. Hän piti myös siitä, että salliva ranskalainen *esprit* ei ottanut elämää aina juhlallisen vakavasti. ”Ranska on ’ihmisoikeuksien’ isänmaa ja siksi koko ihmiskunnan. Ja Ranska on vallankumous”, Lagerborg julistaa 1902. Entä ihmisoikeudet ja vallankumous Suomessa? Näitä kysymyksiä hän ei juuri eritelty kirjoittessaan kotimaastaan 1918.

Esseessään ”En sjukhistoria” Lagerborg puntaroi, mitä merisairaus opetti hänelle sielusta. Hänen maailmankatsomuksensa luonnontieteellinen puoli vahvistui myrskyisellä merimatalla Ahvenanmaalle, kun raastava merisairaus ajoi haaksirikkoon hänen uskonsa mielen ja elämän joltiseenkin hallintaan.

”Elämän halveksunta, itsehalveksunta: sielu on kuitenkin ruumiin kuuliainen orjatar. Kuolematon hän haluaa olla, nokkava nuori – hän joka on meissä haurainta. Puhdas järki on myös illuusio. Sielunelämä, mitä se on muuta kuin ruumiillisen instrumentti, jonka heiveröiset kielet ovat aina vain alempien prosessien välittämiä, ohimeneviä harmonioita tai disharmonioita.”

”Kaiken sielunelämän romahtaminen; ajatuksen erämaa, tunteen sappi, tahdon tyhjä ei mitään. [...] Suuri jännityksen laukeaminen vailla levon hyvää oloa”, Lagerborg kuvailee oppineen ammattisairaudesta – *acedian* – oireita samannimisessä esseessään. *Acedia* on henkistä työuupumusta, kun työn ilo katoaa ja kaipaus uusiin elämänympäristöihin, ”kaukaiseen luvattuun maahan”, kasvaa. ”Locke etsi Atlantistaan Bourbonin saarelta ja sitten Carolinelta; Berkeley pani toivonsa Bermudan saarille; myös pikkuprofeetat kaipaavat; meidän filosofeistamme yhden sielu on Marokossa, toisella on aarteensa Misionessa”, Lagerborg ironisoi viitaten Edvard Westermarckiin ja itseensä. Joskus tällainen kaipaus tuli yhä hurjemmaksi ja muuttui kärsimykseksi, joka ajoi – ja tässä Lagerborg saattaa puhua puutarhuristaan – ”kulkurin kylästä kylään tai kolonistin *Tropenkoller*-koti-ikävässä kohden pohjoista”.

Villa Buenos Aires on oppineen kaukokaipuun ja uupumuksen muisto Bromarfissa. Huvilan rantaan Lagerborg rakennutti 1914–1915 hirsisen tutkijankamarin kreikkalaisen temppelin tyyliin, ja näin syntyi myös antiikin hengen salaperäinen symboli kirkonkylään. Rakennus, joka sisältä muistuttaa pikemminkin metsästysmajaa, oli todennäköisesti filosofin 1915 ilmestyneen

Den platoniska kärleken -kirjan *studiekammare* ja kulissi. Lagerborg myi Villa Buenos Airesin 1924 ja hankki perheelleen Hankoniemeltä hiljaisemmalta paikalta Löfkulla-huvilan, joka on yhä suvun omistuksessa.

Bromarfiin Lagerborg jätti itämäänsä myös muiston poleemisesta hengestä: feminismistään, uskonnon ja nationalismin kritiikistään, suvaitsevaisuudestaan ja filosofisesta uteliaisuudestaan. Kirkonkylässä on jo vuosia toiminut Arbetsgruppen Rolf Lagerborgs arf, joka toteutti Lagerborgin 1902 julkaiseman naisemansipaatiolla ladatun ja eroottisesti sävyttyneen näytelmän *Öfver bräddarna* maailman ensi-illan Villa Buenos Airesin rannassa filosofisen temppelin edustalla 2009.³ ”Skådespel i tre akter” oli uudelleen dramatisoitu yksinäytöksiseksi luku- näytelmäksi.⁴ Arbetsgruppen on myös järjestänyt kolme avointa ruotsinkielistä kesäsymposiumia Lagerborgista ja hänen piiristään.⁵

Viitteet

- 1 Lagerborg 1942, 286.
- 2 Lagerborg 1918, 10.
- 3 *Öfver bräddarna* -näytelmästä ja sen vastaanotosta Lagerborg kirjoittaa muistelmateoksessaan *I egna ögon – och andras* (Lagerborg 1942, 69–85). Tarkastelen esseessäni ”Rakkaus on ydin – Rolf Lagerborgin rakkaudenfilosofia” rakkauden teemaa Lagerborgin kirjallisuudessa (Sarje 1986, 127–156). Kirjassaan *Minä ja maailmanhenki* Marja Jalava esittelee Lagerborgin seksuaaliradikalismia (Jalava 2005, 382–427).
- 4 Näytelmä tehtiin paikallisin voimin ammattilaisten ja amatöörien yhteistyönä. Lukijoina olivat Ulla Bergström, Lars Bergström, Nicke Lignell, Peik Stenberg ja Kimmo Sarje, joka vastasi myös konseptista ja dramatisoinnista. Villa Buenos Airesin nykyiset omistajat Christel Brunberg-Lindholm ja Mikael Lindholm olivat vahvasti mukana järjestelyissä ja antoivat kesäparatiisinsa projektiin näyttämöksi. Lagerborgin näytelmä oli yhteiskunnallisesti rohkea, eikä sitä hyväksytty yhdenkään teatterin ohjelmistoon 1900-luvun alussa. Näytelmää luettiin kirjana, ja siitä keskusteltiin vilkkaasti. Teatteriesityksenä näytelmä toteutettiin ensimmäisen kerran Bromarfissa 2009. Sinna Virtasen ohjaama ja *HIS Teeman* tuottama suomenkielinen kuunnelma *Yli äyräiden* esitettiin vasta viisi vuotta myöhemmin 2014.
- 5 Kesäsymposiumien puhujina ovat olleet FM Patrik Aaltonen ja prof. Matti Klinge, 2013; FT Stefan Nygård ja dos. Kimmo Sarje, 2015; FM Julia Dahlberg, FT Fredrik Hertzberg ja Anna Möller-Sibeli, 2017.

Kirjallisuus

- Jalava, Marja, *Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealisisissa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914*. SKS, Helsinki 2005.
- Lagerborg, Rolf, *Öfver bräddarna. Skådespel i tre akter*. Stockholm 1902.
- Lagerborg, Rolf, *Den platoniska kärleken*. Albert Bonniers, Stockholm 1915.
- Lagerborg, Rolf, *Invita Minerva. Studier i ohöjt*. Albert Bonniers, Stockholm & Holger Schildt, Helsingfors 1918.
- Lagerborg, Rolf, *I egna ögon – och andras. En bok om att känna sig själv*. Söderström & C:o, Helsingfors 1942.
- Sarje, Kimmo, *Usko, touhu, rakkaus – ajatusmuotojen arkeologiaa Suomessa*. Tutkijaliitto, Helsinki 1986.